

УДК 130.2:391(477)

Курысь Людмила

**СЕМАНТИКА ЛЕМКІВСЬКОГО КОСТЮМУ
В КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР**

У статті розглядається семантика лемківського одягу в контексті діалогу культур. Охарактеризовано основні компоненти лемківського строю. Простежено можливі польські та словацькі впливи на лемківський костюм в умовах міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: лемківський народний одяг, ідентифікація, вплив, міжкультурна взаємодія.

Курысь Л.

**СЕМАНТИКА ЛЕМКОВСКОЙ ОДЕЖДЫ
В КОНТЕКСТЕ ДИАЛОГА КУЛЬТУР**

В статье рассматривается семантика лемковской одежды в контексте диалога культур. Охарактеризованы основные компоненты лемковского строя. Прослежены возможные польские и словацкие влияния на лемковский костюм в условиях межкультурного взаимодействия.

Ключевые слова: лемковская народная одежда, идентификация, влияние, межкультурное взаимодействие.

Kuryś L.

**THE SEMANTICS OF THE TRADITIONAL
LEMKO COSTUME IN THE LIGHT OF THE NEIGHBOR-
CULTURE DIALOGUE**

This article addresses semantics of the traditional Lemko costume in the light of the neighbor-culture dialogue. The article describes the main components of the traditional Lemko costume and outlines possible Polish and Slovak impacts on it due to the inter-cultural influences.

Key words: Traditional Lemko costume, identification, influence, inter-cultural interaction.

Культурна традиція та етнічне самовизначення є важливим чинником націєтворчих процесів у будь-якій державі, зокрема, це стосується й України, особливістю якої є регіональне різноманіття, яке проявляється в матеріальних та духовних цінностях окремих етнографічних груп. Семантичний аналіз окремих виявів цієї культурної різноманітності дозволяє нам зробити певні висновки стосовно проблеми міжкультурної комунікації на прикордонних територіях. Одним із найскладніших, а відтак найактуальніших, досліджень у цьому напрямі є вивчення культури та мистецтва лемків – історико-етнографічної групи, яка проживала в районі Низьких Бескидів Карпат. Внаслідок примусової депортації вони змушені були покинути свої етнічні землі та були переселені у східні райони України та на захід і північ Польщі. Зараз територія Лемківщини розділена між Україною, Польщею та Словаччиною.

Через своє межове становище на перетині української, польської та словацької культур лемки зазнали багатьох випробувань. До цих пір точиться сперечання про етнічну належність лемків. Українські та російські вчені доводять їх слов'янське походження та спільність з українським етносом. Це підтверджують і дослідження вчених з інших країн. В цей же час деякі науковці Польщі та Словаччини намагаються обґрунтувати належність до своїх держав лемківських земель та відповідно заперечити або применшити українське походження лемків.

Ці обставини нашовають на необхідність ґрунтовних досліджень не тільки місця Лемківщини в українській культурі, а й визначення її впливу на польську та словацьку культури. З огляду на вищезазначене, метою цього дослідження є народне вбрання лемків, його самобутні вияви, впливи на нього з боку сусідніх етносів та можливі відбитки лемківського мистецтва в матеріальній культурі й народному одязі Польщі та Словаччини.

Внаслідок співжиття на спільній території з іншими етносами неминучим було переймання частки зовнішніх ознак, хоча вона була не така велика, як схильні визначати польські та словацькі дослідники. Зіставлення ознак лемківського і польського чи словацького вбрання дає лише відомості про його зовнішні відмінності, дуже важко простежити їх глибинні причини та закономірності. Ця стаття є спробою окреслити основні самобутні та запозичені риси народного одягу Лемківщини.

Натільним одягом як чоловіків, так і жінок на території Лемківщини виступає сорочка. На Лемківщині вона відома під назвами «опліч», «чаклик», «кошуля». Давні лемківські сорочки були безуставкового типу, пізніше почали з'являтися уставкові. На Лемківщині розрізняли верхню і нижню, спідню, сорочку, яка називалася «дріка», «тіснота», «подолок», «опліч», «станок». У неї був простий крій: повздовжню тканину згинали, посередині робили овальний шийний отвір, а з боку пришивали вузькі рукави. Комір висотою 2 см був «зарублений» тонким білим полотном. Оздоблювали сорочки геометричним малюнком червоного і чорного кольору, пізніше – синього, зеленого, жовтого, оранжевого, фіолетового. У другій половині XIX століття із давньої довгої сорочки поступово виникли два новіші види одягу. Це вузька нижня спідниця («подолок», «подольча», «спідник», «сподник») і коротка сорочка, яка на Словаччині називається «орлеско» чи «tukavce» [5, с. 205].

У районах, сусідніх із Бойківщиною сорочки були короткими, до пояса («по пупець»), з вузькою вишивкою на уставці («наплічч», «заплічч»). У східних регіонах, особливо на Великобержнянщині – розріз сорочки був не спереду, як в інших частинах Лемківщини, а на спині чи збоку, як робили бойки. Там побутувала в основному різнокольорова рослинна вишивка гладдю, яку розміщували в центральній частині станка, на верхній плечовій частині рукавів та манжетах по довгих складках [4, с. 428].

Короткі рукави у західних та центрально-південних районах з'явилися під впливом словак. Крім того, словацькі традиції проглядалися у накрохмалюванні та у прийомах викінчення коротких рукавів, а також в обрамленні шийного отвору широкими призбираними («стібанями») виложистими комірами («коміриками») або накрохмаленими воланами («кризами») [3, с. 91].

На західній частині Лемківщини морщення робили біля шії та на рукавах білою ажурною вишивкою. На північно-західній та південно-західній під впливом Польщі та Словаччини на комірі та манжети нашивали широкі ткани на кроснах червоні полоси, оздоблені тоненькими білими пасочками, а викінчували манжети білим або червоним мереживом.

Лемківською особливістю було призбирування («рясування») та густе «морщення» станка і верхньої частини рукавів сорочки. На кінці рукава також виконували морщинку, обшивали

її кольоровими нитками (найчастіше червоними), залишаючи вільним край, який утворював шлярку.

Переважавав усюди рослинний орнамент. Кольори на вишивці варіювались залежно від території побутування: на кордоні з бойками переважали червоні й сині кольори, на межі із Словачіною – багатоколірна вишивка, а на землях, що межували з польськими групами було поширене вишиття білими нитками.

Чоловічі сорочки давнього типу були короткими, з вузьким шийним отвором, рукави в них були без манжетів, спереду зв'язувалися на застіжку. У декількох селах центральної Лемківщини були поширені сорочки з розрізом на плечах, як у бойків Закарпаття, які зв'язувалися довгою стрічкою. Для такої сорочки характерне вишиття геометричного орнаменту одним кольором – чорним, білим, вишневим [1, с. 246], тільки для підкреслення мотивів вживали жовтий чи зелений кольори.

На словацькій сторонні крій сорочки був майже такий самий. Шийний отвір зарублювали або пришивали коротенький комірець. На святкових сорочках комірець і краї розрізу вишивали. Пізніше кінці рукавів почали призибувати у вузьку облямівку, яку застібали на гудзик. На всій території Лемківщини сорочки заправляли в штани.

Найбільш розповсюдженим жіночим поясом були спідниці, чи як їх ще називали «кабати», «фарбачки», «фартухи», «мальованки», «друкованки», «батканиці», «мазанки». Їх шили з кількох пілок полотна, пізніше ситцю чи вибійки. Внизу спідниці обшивали кольоровими стрічками (дівчата на виданні пришивали дві стрічки, інші – чотири). Деякі дівчата прикрашали свої спідниці коронками з квітів. Поверх одягали фартушок («запаску», «шорц», «шурц», «хусту»). Найдавніші були з домотканого полотна і могли бути одно- або двоплатові, зі з'єднувальним швом у центрі у вигляді червоної мережки.

Чоловіки влітку носили штани («ногавки») з конопляного полотна. Давні зразки мали один бічний шов і розріз справа, пізніше почали шити штани на два шви, а розріз робили посередині. Зимою носилися шиті з домашнього сукна «холошні», які прикрашали вздовж бічних швів і на передніх розрізах червоним або синім шнурком та вишивкою. Схожі штани траплялися і в словаків. Підперізувалися вузьким шкіряним поясом, а на свята

широким – «югасом» – з двома пряжками, у якому були схованки для дрібних речей.

Дівчата та молодші молодиці носили безрукавки («лейбик», «лейбича», «горсет», «корсетка») з темних однобарвних тканин: сукна, атласу, велюру. По лінії талії внизу мали пришиті заокруглені або гострі клинці – «калеткі» («клапці», «баскінке»). Найчастіше їх застібали на гудзики, рідше шнурували. Оздоблювали їх скромною вишивкою, а пізніше гладдю, бісером та паетками. На Східній Лемківщині найхарактернішими були блакитного кольору лейбики, які вздовж фронтів, по нижньому краю і на кишнях вишивали червоними нитками, обов'язковим елементом були металеві гудзики, які нашивали поверх вишиття.

Одружені жінки носили «кафтанікі» («візиткі») зшиті з фабричних тканин. До давніх видів одягу належить плахта нарамenna («рантух», «обрус», «порт»). Її носили старші жінки, накидаючи на плечі і підтримуючи нею «фацелик» (хустку) на голові. В давніші часи її носили й чоловіки, перев'язуючи через праве плече. По краях оздоблювали цю плахту червоною вишивкою, френзелями або коронкою. Цей елемент одягу був характерний і для польського етносу.

Чоловічий лейбик, «друшляк» або «брус» блакитного кольору дуже нагадував лейбики жіночі, тільки був менш приталений. Вишивали його червоною та зеленою «волічкою».

Жіночим верхнім міжсезонним одягом були суканні гуньки, такі ж як у чоловіків. У центральній та східній Лемківщині гуньки були найчастіше коричневого кольору, а оздоблювалися червоним, білим або червоно-білим шнурочком. На півночі натомість були поширені білі гуні. Узимку носили безрукавки та кожушки з білої чи коричневої шкіри, прикрашені різнокольоровими нашивками та аплікаціями.

На словацькому боці жінки носили коротку білу куртку з овечої вовни, «губоньку». Вона була на декілька сантиметрів довша від талії, мала довгі рукави, вузький шийний виріз без коміра. Єдиною оздобою була червона чи синя сукняна облямівка [5, с. 214].

Чоловічий верхній одяг також складався з гуні коричневого кольору, обшитої червоним або білим шнурком. Застібалася вона на три застібки, які були або червоного кольору, якщо гуня була коричнева, або чорного на білих гунях.

Безперечно, найбільш оригінальним елементом верхнього вбрання лемків була чугання – символ достатку та добробуту. Їх носили навіть літом на великі свята до церкви, це був обов'язковий обрядовий одяг на весіллі. Чуги носились накинутими на плечі, їх зашиті рукави виконували часто ролі кишень, а дуже просто тканий, опадаючий на плечі комір, при негоді слугував за комір [8, с. 73]. Заціпалася чуга на два ремні, які пришивалися спереду біля горловини і зачіплювалися за пряжку. Всі чугані були однакового крою, прямі, з великим квадратним чи овальним коміром, що спадав на плечі, різнилися вони тільки оздобою, за якою можна було дізнатися звідки походить власник чугані. Наявніть трьох горизонтальних білих смуг на рукавах і комірі з довгими тороками свідчила, що він родом із західних областей Лемківщини. Від торок на цій ґуні лемків того регіону називають «тороками». Далі на схід у західній частині центральної Лемківщини мешкали «свічаки», які це прізвисько отримали від чуги з коміром-палериною, край коміра оздоблювали одним широким і одним тонким білими пасами та тороками, званими свічами. У центральній частині носили чуги з овальною палериною, край обшивали білим шнурком, укладеним у білі петлі – пупки чи цицьки, що привело до виникнення назви «пушкарі» чи «цицькарі». У лемків східних районів на прямому комірі був один широкий білий пас з коричневим зигзагом [8, с. 73].

На Лемківщині, як і на всій Україні, носили різноманітне коралове та венеційське намисто. Наприкінці XIX століття велику популярність мали разки намиста з дутого кольорового скла, яке лемки західно-південної частини укладали навколо шиї тугим колом. Також були поширені силянки, які виготовляли з чеського бісеру і які мали високу художню цінність.

Але найбільш оригінальною прикрасою були великі круглі палериноподібні комірці з бісеру – кризи. Їх виготовляли також на Бойківщині та Поділлі, але тільки у лемків ширина криз сягала 15–20 см. Орнамент складався зі смуг різної ширини. Перша з трьох смуг була виконана в техніці мозаїчного плетива і прилягала до шиї як стрічка, мала орнамент із дрібних геометричних мотивів. Друга, що ішла від неї, лягала навколо шиї на плечі та груди, включала основні мотиви, здебільшого крупні з ускладненими контурами ромби, перехрещені зигзаги тощо. Третя складалася з хвилястих або ламаних ліній, які були мистецьким

завершення геометричної композиції. Нижній край криз викінчували однобарвними або різнокольоровими френзлями, торочками та китичками [2, с. 91].

Короткий огляд основних семантичних ознак лемківського одягу засвідчує, що лемківському вбранню була властива низка особливостей, які не траплялися більше ніде. Наприклад, суто лемківським одягом є чоловіча чуганя. Також оригінальною прикрасою, яка зустрічається лише на Лемківщині, є криза. Водночас, враховуючи своє географічне та політичне розташування, Лемківщина зазнавала культурних впливів з боку Польщі та Словаччини. Це виявлялось у формі одягу, способах оздоби. Та навіть у цьому випадку простежується не пряме запозичення, а творче осмислення культурних надбань сусідніх етносів. Зі свого боку, лемки мали вплив на сусідні культури. Наприклад, у сусідніх з лемківськими селами Польщі інколи носили чугані. Зважаючи на те, що у питанні міжкультурної взаємодії на території етнічної Лемківщини ще є багато білих плям актуальним є подальше вивчення цієї теми та комплексне дослідження саме лемківського костюму як важливого чинника цієї взаємодії.

Література:

1. Білан М. С. Український стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмашук. – К. : Апріорі, 2011.
2. Врочинська Г. В. Українські народні жіночі прикраси XIX – початку XX століть : монографія / Г. В. Врочинська. – К. : Родовід, 2007.
3. Косміна О. Ю. Полісся. Карпати / О. Ю. Косміна // Традиційне вбрання українців. – К. : Балтія-Друк, 2011. – Т. II.
4. Пилип Р. І. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями) / Р. І. Пилип. – Ужгород, 2012.
5. Сополига М. Українці Словаччини : матеріальні вияви народної культури та мистецтва / Мирослав Сополига. – К. : Темпора, 2011.
6. Стельмашук Г. Г. Українське народне вбрання / Г. Г. Стельмашук. – Львів : Апріорі, 2013.
7. Яцковский А. Искусство польского народа / Александр Яцковский, Ядвига Ярнушкевич. – Варшава : Аркады.
8. Piskorz-Branekova E. Polskie stoje ludowe. / Elzbieta Piskorz-Branekova. – Warszawa : Sport i Turystyka – MUZA SA, 2007.